

Тема 2. Критичне мислення як психолого-педагогічна категорія.

1. Історія виникнення та розвитку поняття «критичне мислення».
2. Властивості критичного мислення.
3. Значення критичного мислення для людини.
4. Риси критично мислячої людини.

1. Історія виникнення та розвитку поняття «критичне мислення».

В реальному повсякденному житті ми не рідко буваємо свідками коли в ході політичної дискусії, бізнесових переговорів, судових засідань, наукових суперечок, а то й просто в звичайних комунікаціях опонент навмисно, або ненавмисно припускається логічних помилок, які зразу важко розпізнати, а тим більше вказати на шляхи їх усунення.

Візьмемо, до прикладу, сферу соціального життя, коли спонукати особистість, людські маси до певних дій можна шляхом обіцянок, наказів, погроз, нагород, вмовлянь, заохочень, лестоців, але самим результативним і надійним способом спонукання є **переконання**. Якщо людині, людським масам вдалося довести певний план дій, ідею, то тоді для конкретної особистості чи людських мас цей план стає власною стратегією. В основі цього всього лежать навички критичного мислення, які обумовлюються глибоким знанням правил і законів логіки.

В Стародавньому Єгипті існував цілий інститут жерців, який формував переконання у людських мас, що побудова пірамід є надзвичайно важливою справою. І мало того, якщо якась навіть мізерна руйнація піраміди відбудеться з вини тих хто живе у поцейбічному світі, то це викличе небачені лиха: голодомори, коронавіруси, засухи, війни, соціальні катаклізми та катастрофи. Тому нікому із стародавніх єгиптян не приходило в голову руйнувати піраміди, шукати в них скарби, зневажливо ставитися до цих творінь людського генію. Така була величезна сила переконання.

В часи рабовласницької демократії у Стародавній Греції заняття критичним мисленням було улюбленою справою вільного грека, а саме такими його практиками як еристика і риторика.

Тогочасний грек вільний час проводив не тільки за заняттями фізичними вправами і різними видами мистецтва, а й в засіданнях на агорі (парламенті) і в дікастерії (в палаці правосуддя), відточуючи зняряддя ведення суперечки і виголошення промови. Але з часом ділки від політики і просто нечесні люди підмітили яку вражаючу силу має переконання (особливо коли воно базується на засобах логіки), тому стали використовувати в еристиці, в риторичі ганебні, нелояльні засоби. А це означало, що невинного можна визнати винним, корупційні, антисуспільні дії та явища – патріотичними і гуманними, руйнівника – творцем, безбожника – набожним і т.д.

За переказами майстерність суперечки і мистецтво красномовства займали особливе місце в суспільно-політичному житті стародавньої Індії. Диспути на політичні, релігійні, моральні, правові теми, як правило, відбувалися в присутності правлячої верхівки. Для проведення таких змагань облаштовувалися спеціальні арени, з обов'язковим призначенням арбітрів.

В таких звитягах могли протистояти пропонент і опонент, а могли змагатися цілі політичні громади, ремісничі общини, монастирі.

Наслідком таких протистоянь могло бути відчуження майна переможеного на користь переможця, а іноді переможений повинен був лишити себе життя, стрибнувши в провалля чи в річку, або цілі монастирі переставали існувати.

Весь арсенал критичного мислення в Середні віки був спрямований на обґрунтування християнського світогляду. Тому всім варіантам «обґрунтування Бога» (так

звані «еритичні думки») протистояло саме ефективно обґрунтування – «вогнище для еретиків».

Епоха Відродження, Новий час закладають підвалини гуманізму в критичне мислення де визначальними чинниками є служіння науці, принципам гуманізму і суспільному прогресу.

Але це не означає, що якщо погасли вогнища інквізиції, то вони не можуть бути відроджені в інших формах і варіантах, можливо, ще в більш жахливих і потворних. Де під вівіскою гуманізму, імплементацією високих моральних цінностей невтомно працює гільйотина після славетної Великої Французької революції, потужно поглинає мільйони зажерлива машина голокосту в ХХ столітті, ієзуїтськими засобами реформаційних технологій весь світ охоплюється лещатами тотального психозу в ХХІ столітті.

Великою є місія критичного мислення, починаючи з античності і на сьогоднішній день.

Тільки спираючись на достовірні знання, використовуючи раціональні засоби ведення суперечки, здійснення промови люди як і в минулому так і сьогодні повинні відстоювати і проводити в життя високі ідеали Науки і Гуманізму.

Відомо, що до появи терміну «критичне мислення» причетний американський філософ Джон Дьюї, який є родоначальником таких напрямів у сучасній американській філософії як «філософія успіху» та «філософія освіти».

Послідовник Д. Дьюї директор інституту «Критичне мислення» М. Ліпман визначає «критичне мислення» наступним чином: «Критичне мислення є майстерним відповідальним мисленням, яке сприяє доброму судженню остільки, оскільки ґрунтується на критеріях, є таким, що самокоригується та є чутливим до контексту».

Чому ж виникла потреба у такому понятті? Справа в тому, що у ХХ столітті про себе заявило інформаційне суспільство: «За умов інформаційної цивілізації вже не земельні угіддя чи величезні фабрики гарантують добробут і владу. Натомість світом керує той, хто володіє інформацією... А це вимагає якісно нових знань і умінь, чому і навчає, зокрема, логіка і критичне мислення. Отже, хоча корені критичного мислення і сягають Давнього світу, по суті це одна із найбільш актуальних сьогодні царин науки і освіти».

Саме американська спільнота першою у світі трансформувалася у інформаційний соціум. Інформаційна революція призвела не тільки до появи небаченої до цього техніки і технологій, але й до вдосконалення мислення. Світ для окремої людини наблизився в усіх глобальних проявах. Отримання інформації стало миттєвим, багатоголосним, багаторівневим. Але цей позитив має зворотній бік. Людина стала абсолютно беззахисною перед інформаційним шахрайством.

В інформаційному світі з'явилися небачені чудовиська: «спами», «фейки», «фішінги», «тролінги», «пранки» і т. д. Світ для пересічної людини став нестерпним та нескінченним жахом. Тому слова британського письменника, телеведучого і технічного філософа Тома Чатфілда звучать грізним набатом: «Критичне мислення – аналізуй, сумнівайся, формуй свою думку!»

Т. Чатфілд зазначає, що вміння піддавати сумніву та аналізу будь-яку інформацію – це прекрасний спосіб захистити себе від обману та маніпуляцій, тому він закликає аналізувати все і скрізь: на роботі, у навчанні і у повсякденному житті.

У зв'язку з цим, Т. Чатфілд наводить приклад листа який надійшов йому на електронну пошту 09.07.2018 р.:

«Вітаю! Я пишу ці рядки тобі зі сльозами на очах. Моя сім'я, ми приїхали сюди, в Манілу, на Філіппіни, в курортну відпустку, до нещастя нас пограбували...»

*... ми будемо дуже вдячні якщо Ви зможете дати нам швидку позику (£ 2450) ...
Будь-ласка відгукніться як можна швидше.*

Дякую – Девід».

«Прочитати цей лист не критично означало б – пише далі Т. Чатфілд – прийняти всю історію за чисту монету...

...Якщо цей лист – фейк, значить поштову скриньку Девіда зламали...

...Я зайшов у Google... Можете самі перевірити: цей лист тотально розсилають аферисти... шахрайство, із яким я зіткнувся називається «розведи бабусю»... Це реальна історія сьогодні багато хто із нас зіштовхується з проблемою фішінга».

Тому Т. Чатфілд рекомендує при наявності сумнівного повідомлення спробувати відповісти на питання: «На що це схоже – нормальне повідомлення чи на спам».

Лише володіючи навичками критичного мислення, ми не втрапимо в скрутну ситуацію. Коли людина міркує критично, то вона активно прагне до розуміння того, що відбувається шляхом його усвідомлення, оцінки свідчень і глибокого осягнення процесу мислення як такого».

Існує кодекс із десяти порад для виявлення і уникнення фейкових новин і дезінформацій, який опублікував у 2017 році Facebook разом із незалежною Британською комерційною організацією Full Fact:

1. Скептично ставтеся до заголовків.
2. Звертайте увагу на адресу сайту.
3. Перевіряйте джерела.
4. Звертайте увагу на правопис і оформлення.
5. Оцініть фотоматеріали.
6. Вивчіть дати.
7. Перевірте свідчення.
8. Пошукайте інформацію в інших джерелах.
9. Чи не жарт це?
10. Пам'ятайте, що деякі повідомлення є цілеспрямованою брехнею».

Дотримання наведених вище порад має сприяти виробленню у кожного із нас своєрідного імунітету «критичного мислення».

Після Другої світової війни у навчальних закладах Америки з'являється академічна дисципліна «Критичне мислення». Віддаленою аналогією може бути дисципліна «Суспільствознавство», яка була обов'язковою у середній школі Радянського Союзу другої половини ХХ століття.

В Радянському союзі про «критичне мислення» стало відомо у 80-х роках ХХ століття. Тодішні спічрайтери Горбачова Яковлев та Медведєв запропонували називати «критичне мислення» у пом'якшеному вигляді – «новое мышление». Саме ключовими словами Горбачівської епохи були: «новое мышление» и «перестройка».

В Європейській традиції, починаючи з Античності, «критичне мислення», як правило називали «культурою мислення», «логічною культурою», «мисленням за законами логіки», «мистецтвом правильного мислення» і т.п.

Термін «критичне мислення» отримав громадянство в середовищі наукової спільноти Америки, Канади, деяких країн Західної Європи, починаючи з середини ХІХ століття.

Поява терміну «критичне мислення» було своєрідною реакцією на неможливість застосування засобів математичної логіки в комунікаціях, які представлені політичними, переговорними, бізнесовими, судовими і т.д. дискурсами. Це, фактично, обумовило ту

обставину, що в наукових колах Америки, Канади, деяких країнах західної Європи «Критичне мислення» стали називати «Неформальною логікою», «Новою риторикою», «Теорією аргументації».

Критичне мислення – це усвідомлене відношення до процесу міркування, яке передбачає вміння будувати доведення, спростування, вміння висувати гіпотези, проводити аналогії, нарешті, знаходити помилки у своїх і чужих міркуваннях.

Критичне мислення – це творення, розробка логічного інструментарію для формування переконання. Буквально – це означає:

По-перше, професійну, кваліфіковану побудову доведення;

По-друге, при здійсненні критики, спростування забороняється використовувати погрози, чорний піар, лайку, приниження, а потрібно спиратися на фундамент знання, яке є беззаперечно істинним;

По-третє, при висуванні гіпотез, проведенні аналогій слід демонструвати евристичні, науково прогностичні можливості наявного знання;

По-четверте, необхідно дотримуватися правил операцій над поняттями, правил логічних відношень між судженнями, правил побудови міркувань.

Критичне мислення - це мислення вищого порядку, яке спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної дійсності та діяльності інших, яке сприяє розвитку такої особистісної риси, як креативність, і формує творче мислення, а отже - творчу особистість.

Науковці стверджують, що критичне мислення – це:

а) мислення, яке сприяє формуванню здатності людини усвідомлювати власну позицію щодо певного питання, вміння знаходити нові ідеї, аналізувати події та критично їх оцінювати;

б) нестандартне мислення, що ґрунтується на спроможності бачити та оцінювати альтернативи, пріоритети, визначати достовірність і доцільність фактів, явищ, подій;

в) практичне мислення, яке на основі теоретичних знань дає можливість ухвалити необхідні рішення;

г) рефлексивне мислення, спосіб корекції і виправлення людиною помилок, допущених у процесі її мислення, що перебуває у безперервному пошуку;

д) багаторівневе та варіативне явище, що в ньому відображаються морально-етичні настанови, соціально-політичні риси, оцінний досвід, ціннісні орієнтири, знання людини, способи розумових і практичних дій;

е) мислення, спрямоване на пошук стратегій вирішення життєвих і навчальних проблем, виявлення та оцінку альтернатив і пріоритетів, їх доцільності, визначення достовірності фактів, явищ, подій, розвитку його сприяють вміння і навички аналізу, синтезу, порівняння, зіставлення фактів, формулювання обґрунтованих висновків;

є) мислення, в основі якого лежить здатність людини розрізняти цінність інформації, тобто відокремлювати потрібну інформацію від непотрібної. Воно спрямоване на опрацювання інформації за допомогою ефективних мисленнєвих прийомів (аналізу, синтезу, порівняння, поєднання фактів тощо) та її оцінювання щодо джерела, досвіду, спостереження, правильного міркування і зібраних даних.

Іншими словами, критичне мислення — це, по суті, набір розумових стратегій і операцій, опанування яких передбачає вільне використання людиною мисленнєвих операцій високого рівня, що застосовуються для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок та ухвалення рішень.

Таке мислення можна і навіть необхідно постійно вдосконалювати / тренувати так, наприклад, як тренують м'язи спортсмени чи техніку гри — музиканти. І саме школа є ідеальним середовищем для навчання і розвитку критичного мислення в учнів, засвоєння ними умінь застосовувати інтелектуальні інструменти для організації власної розумової діяльності в реальному житті.

Розвиток критичного мислення — це розвиток уміння усвідомлювати ці та інші впливи, долати або враховувати обмеження. Критично мисляча людина, ухвалюючи важливі рішення, задається запитаннями: чому я вирішую саме так? Що саме на мене вплинуло? Якими є інші варіанти? Ми можемо обговорювати з дітьми їхні рішення, ставлячи такі запитання їм і поступово навчаючи їх ставити такі запитання самим собі. Так ми допомагаємо формуванню усвідомленості та широкого мислення, що робить людину більш глибокою та незалежною.

2. Властивості критичного мислення.

Сформовані навички критичного мислення забезпечують прийняття найбільш оптимальних рішень у будь-якій професійній сфері, відкритість із новим ідеям та знанням. Критичне мислення необхідне під час розв'язання проблемних задач, формулювання висновків, оцінювання та прийняття рішень.

Основні положення теорії розвитку критичного мислення (за Терно).

В основу запропонованої автором теорії розвитку критичного мислення покладений ідеалізований об'єкт - модель критичного мислення. Відповідно до системного підходу в спроектованій моделі відображені властивості, склад, функція та генезис критичного розмірковування.

Критичне мислення характеризується наступними властивостями:

1. Усвідомленість

Усвідомленість є системоутвірною властивістю, оскільки найсуттєвішою рисою критичного мислення є високий ступінь усвідомленості власних розумових дій, пильна увага до них. Усвідомленість уможлиблює реалізацію інших властивостей критичного мислення, які спираються на неї та витікають з неї.

Усвідомленість робить людину вільною, дозволяє конструювати майбутнє в певній діяльності. Усвідомлення є початком мислення, цілеспрямованості, самостійності та творчості, одним словом - свободи. Життєдіяльність невільної людини повністю підкорена обставинам, в той час як вільна людина усвідомлює необхідність цілеспрямованої зміни обставин, своїх способів діяльності, своїх знань, умінь і навичок, своїх потреб і здібностей - переробки самого себе. Таким чином, усвідомлення призводить до рефлексивності, контрольованості й самоорганізації. Отже, усвідомленість становить фундамент критичного мислення, вона дозволяє простежити зв'язки та підстави знань, шляхи їх отримання. Основа усвідомленості - це методологічні знання (знання про знання).

Усвідомленість проявляється в:

- Розумінні характеру (рядоположності або підпорядкованості) зв'язків між знаннями.
- Розрізненні суттєвих і несуттєвих зв'язків.
- Розумінні механізму становлення та прояву цих зв'язків.
- Розумінні підстав засвоєних знань (їх обґрунтованість).
- Розумінні способів отримання знань.
- Засвоєнні сфери та способів застосування знань.
- Розумінні принципів, що знаходяться в основі цих способів застосування.

Усвідомленість виявляється в:

- Інтерпретації знань - зміненні порядку викладу при збереженні зв'язків між окремими його фрагментами, перебудові викладу в залежності від його мети, виокремленні необхідної частини цілісного знання для відповіді на певні запитання.
- Групуванні та систематизації знань - приведення в систему розрізнених фактів, встановлення зв'язків між ними, отримання висновків.
- Самостійному застосуванні знань у варіативних (за зразком) чи нестандартних ситуаціях (творча діяльність).

2. Самостійність

Самостійність характеризується вмінням людини ставити нові завдання й розв'язувати їх, не користуючись допомогою інших людей.

За словами одного з фундаторів ідеї розвитку критичного мислення Дж. Д'юї, свобода не полягає в підтримці безперервної зовнішньої діяльності, але є чимсь досягнутим шляхом боротьби, особистого розмірковування, виходом із утруднень, що перешкоджають безпосередньому достатку та довільному успіху.

Самостійність мислення спирається на знання та досвід інших людей, але передбачає творчий підхід до пізнання дійсності, знаходження нових, власних шляхів і способів розв'язання пізнавальних та інших проблем.

Самостійність людини - це риса особистості, що проявляється в умінні здобувати нові знання, оволодівати новими методами пізнавальної та практичної діяльності, а також використовувати їх для розв'язування на підставі вольових зусиль будь-яких життєвих проблем. Отже, самостійність породжує, з одного боку, рефлексивність, з іншого - цілеспрямованість.

3. Рефлексивність

Рефлексія - форма теоретичної діяльності людини, спрямована на осмислення власних дій та їхніх законів (надзвичайно потрібна для розумового виховання, оскільки сприяє усвідомленню власних почуттів, думок та дій); принцип людського мислення, що спрямовує його на осмислення й усвідомлення власних форм та передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту й методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову і специфіку світу людини. Рефлексувати — це означає звертати свідомість на саму себе, розмірковувати над своїм психічним станом, а тому й впливати на самого себе, це процес самопізнання суб'єктом внутрішніх актів і станів. З позицій діяльнісного підходу рефлексія - це система орієнтування дій, «орієнтування в способі орієнтування». В рефлексії людина обіймає дві позиції почергово або одночасно: позицію виконуючого дії (характеризується зосередженням на результаті та позицію спостерігача за собою з боку - пізнання та контроль своїх дій, думок, переживань тощо (орієнтування в перетворенні себе). Важливою характеристикою рефлексивних дій є орієнтування суб'єкта в самому собі, співвідносячи себе з іншими та ідеалом. Суб'єкт усвідомлює свою об'єктивно-предметну або внутрішньо сконструйовану

позицію по відношенню до певної дії або вчинку, а також усвідомлює свої можливості та здібності. Опора на певну позицію, яка здійснює контроль дій, не завжди усвідомлюється - це нижчий рівень рефлексії; усвідомлення ж суб'єктом підстав і переваг своїх рефлексивних позицій є переходом на більш високий рівень рефлексії. Рефлексія розвивається від контролю за діями (орієнтування по відношенню до результату) до контролю за власними емоціями і пізнавальними процесами (орієнтування в своїх здібностях, знаннях, уміннях, навичках, цінностях переконаннях тощо). Сукупність способів орієнтування утворюють «образ світу». В навчальній діяльності рефлексія виконує метапізнальну функцію - функцію пізнання суб'єктом своїх власних пізнавальних дій та забезпечує контроль над протіканням пізнавальних дій.

4. Цілеспрямованість

Цілеспрямованість породжується рефлексією.

Цілеспрямовану діяльність може здійснювати лише індивід, здатний відрізнити себе від власної діяльності (поглянути на свою діяльність з боку). Лише в такому випадку можливе ставлення до діяльності як до процесу, що направляється, що відповідає меті.

Цілеспрямованість тісно пов'язана з оцінкою. Оцінка є ключовим моментом критичності мислення, оскільки вона завжди здійснюється відповідно до критеріїв і передбачає співвіднесення реальності з певним ідеалом (стандартом), визначення ступеня їх відповідності. Як наслідок такої оцінки розробляється план (цілеутворення) дій приведення у відповідність цих двох речей.

5. Обґрунтованість

Рефлексія також породжує обґрунтованість, оскільки розглядає форми мислення та його підстави, виявляє межі достовірності та застосування шляхом критичного аналізу знання та методів пізнання.

6. Контрольованість

Ще одним наслідком рефлексії є контрольованість мислення. Пильна увага до процесу розмірковування та співвіднесення його з цілями, цінностями та нормами і є контролем.

7. Самоорганізованість

Контроль в свою чергу породжує самоорганізацію, самозміну.

3. Значення критичного мислення для людини.

Людина як свідома істота завжди діє під впливом думок, власних виборів та рішень. Розмірковуючи над тим чи іншим рішенням, ми намагаємося взяти до уваги те, що нам відомо, та обрати найкращий спосіб діяльності. Однак далеко не завжди задумуємося над тим, чи добре ми вміємо думати? Чи є наш процес мислення продуктивним? Чи вміємо ми думати так, щоб досягати успіхів сьогодні і завжди?

Зазвичай ми ставимося до процесу мислення так, ніби це щось само собою зрозуміле та природне — як дихати чи кліпати очима. Проте думки, які ми вбачаємо істинними, іноді є неправильними, необґрунтованими або такими, що навмисно вводять нас в оману. Натомість ті думки, які ми визнавали помилковими чи незначущими, виявляються істинними та важливими.

На жаль, від природи люди не наділені здатністю бачити речі такими, як вони є, і не можуть автоматично, інтуїтивно відчувати, що є розумним, а що — ні, що є істинним, а що хибним. Наше мислення зазвичай обмежене, серед таких обмежень найчастіше виявляється:

- *вплив попереднього досвіду*. Ви, мабуть, неодноразово помічали, що дитина, яку принижують і б'ють батьки, часто так само поводить себе з дітьми у класі. Одна з причин цього: у її досвіді нема іншої моделі досягнення бажаного результату. Вчитель, караючи таку дитину, демонструє ту саму модель. Тому її вибір обмежений. (Ось чому так важливо, щоб такі діти бачили і могли спробувати інші моделі, самостійно доходячи висновку, що, наприклад, модель співпраці набагато ефективніша);
- *вплив групи*. Уявіть, що у педагогічному колективі прийнято виконувати всі, навіть найбезглуздіші накази авторитарного директора. Вам не подобається черговий наказ, але «усі ж погодилися». Настрій поганий, але ви робите, «як усі», не тому, що інших варіантів нема (вони завжди є), а тому, що під впливом групи ви їх не бачите;
- *вплив стереотипів*. «Із цього району завжди приходять проблемні діти, ви з ними будьте суворіші!» І вчителька, яка ще не бачила дітей, уже мусить долати упереджене ставлення до них, піддаючи сумніву «керівну» пораду;
- *вплив емоцій*. Ваша подруга постійно заходить в один відділ у торговельному центрі та обов'язково там щось купує. Потім сварить себе, але ж у цьому відділі завжди так чудово пахне цитрусовими ароматами і музика така приємна грає, тож як не зайти? Приємні емоції обмежують здатність розглядати інші варіанти: не купувати, купувати в іншому місці за меншою ціною.

Отже, типовим для більшості людей є упереджене сприйняття дійсності такою, якою вони хочуть її бачити. Часто ми навіть викривлюємо реальність, пристосовуючи її до своїх упереджень. Перекручення реальності є звичайним явищем людського життя. Егоїзм та «вузькість мислення» відчутно впливають на життя багатьох людей.

Часто наші погляди і переконання не є ані свідомими, ані критичними, і формуються під впливами багатьох чинників, зокрема соціальних, політичних, економічних, біологічних чи фізіологічних. При цьому більшість із нас майже

не використовують можливості, які закладені в цій дивовижній людській здатності — мислити.

Щоб подолати ці обмеження і розширити можливості мислення, нам потрібен системний шлях до його розвитку, зокрема до раціональності, критичності мислення.

Головний сенс критичного мислення простий — уміння керувати власним розумом. Таким чином ми можемо керувати своїм життям, усвідомлювати все, що з нами відбувається, шукати і знаходити найкращі шляхи, рости і розвиватися.

Критично мислити можуть усі, але не всі хочуть це робити. Критичного мислення потрібно вчити для того, щоб учні могли використовувати його навички в конкретній предметній діяльності.

4. Риси критично мислячої людини.

Не можна зводити навчання критичного мислення до формування в учнів лише мисленнєвих операцій. КМ поступово формує у людини іншу внутрішню позицію, інші ціннісні установки та орієнтації. Людина з розвиненим критичним мисленням не лише сприймає світ як різноманітний, а й цінує таку різноманітність, ставиться до неї як до ресурсу й можливості для власного розвитку і самореалізації. Прагнучи обґрунтування власних думок і знаходження достовірної інформації, така людина вимагає обґрунтованих суджень та фактів від інших людей і джерел інформації. Вона не лише виробляє у себе імунітет від впливів і маніпуляцій, а й сама не маніпулює іншими.

Біолог Томас Хакслі сказав: «Важливо не хто правий, а що правильно». Це та частина суспільства, яка чує заклик до роздумів і не зупиняється в інтелектуальному розвитку ні після закінчення школи, ні після закінчення університету.

Критичні мислителі — люди з високою терпимістю. Вони вважають, що у кожній проблемі є не одне правильне рішення. Вони думають, реагують і висловлюють свої ідеї з повагою до прав інших учасників обговорення, інтуїтивно і свідомо розуміють, що у кожного своя правда. Такі люди здатні визнати обґрунтованість інших поглядів, навіть якщо це суперечить їхнім думкам. Для них важливіше вчитися і розвиватися, ніж бути «правим». Вони поважають аргументованість, докази, чесність і справедливі правила

гри та намагаються уникати спокуси використувати свій інтелект для впливу на інших людей нечесним чином.

У навчально-виховному процесі формування навичок мислення високого рівня згідно з певними інтелектуальними стандартами, організація простору для системного тренування таких навичок дає можливість учням набувати певного життєвого досвіду. Це досвід самостійного дослідження і послідовного накопичення знань, а не «ковтання» готової інформації; досвід народження нових ідей, рішень у спільному обговоренні, а не засвоєння чужих «істин»; досвід формулювання власних оцінок, поглядів, ставлення та висловлення їх уголос, а не мовчазне прийняття нав'язаних думок.

Такий досвід не лише сприяє розвитку, наприклад навичок опрацювання інформації або вміння аргументувати (когнітивна сфера), він впливає і на ціннісну сферу, формує певні настанови, розуміння важливості обговорення та співпраці, несприйняття чорно-білої картини світу. Завдяки таким набуткам людина обирає в житті життєздатніші стратегії, успішніші моделі поведінки, ніж той, хто більшу частину шкільного життя тренувався в уважному слуханні та заучуванні текстів із посібника. Отже, розвиваючи критичне мислення, ми розвиваємо набагато більше, ніж просто вміння аналізувати або перевіряти інформацію, ми формуємо особистість з об'єктивними вимогами і засадами. Критичне мислення у широкому розумінні — це комплексне поняття, яке поєднує способи розумової діяльності, певні ціннісні критерії та моральні якості й відповідні моделі поведінки, надзвичайно значущі для сучасної людини і суспільства, такі як відкритість, відповідальність, чесність, інтелектуальна сміливість, толерантність та багато інших.

Отже, ознаки людини, яка мислить критично:

1. Здатність сприймати думки інших критично. Людина виявляє здатність прислухатися до думок інших, оцінювати й аналізувати їх щодо розв'язання поставленої проблеми.

2. Компетентність. Людина виявляє прагнення до аргументації прийнятого нею рішення на основі життєвого досвіду, фактів з життя та знання справи.

3. Небайдужість у сприйнятті подій. Людина виявляє інтелектуальну активність у різних життєвих ситуаціях, здатність зайняти активну позицію у конфронтаційних ситуаціях.

4. Незалежність думок. Людина прислуховується до критики на свою адресу, може протиставляти свою думку думкам інших або не погодитися з групою.

5. Допитливість. Людина виявляє вміння проникнути в сутність проблеми, глибину інформації.

6. Здатність до діалогу і дискусії. Людина вміє вести діалог і дискутувати, тобто вислуховувати думку інших, з повагою ставитись до цих думок, переконливо доводити свою позицію, толерантно поводити себе під час проведення дискусій.

7. Інформація є відправним, а не кінцевим пунктом критичного мислення.